

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

УДК 378.0335:34(091)

Михайло Валентинович БРИЖКО

Mykhailo BRYZHKO

**ФОРМИ Й МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ ХХ - НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

**FORMS AND METHODS OF FORMING THE LEGAL CULTURE
OF STUDENTS IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS
AT THE END OF THE 20TH - BEGINNING OF THE 21ST CENTURY**

DOI: 10.69842/DIDACTICS.2025.1.13

У статті схарактеризовано форми й методи формування правової культури студентської молоді в закладах вищої освіти України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

У процесі дослідження констатовано, що необхідність формування правової культури сучасної молоді задекларована в багатьох міжнародних документах, що актуалізувало потребу увідповіднення українського законодавства принципам міжнародної політики в цій сфері. Обґрунтовано, що на сьогодні необхідно спрямувати зусилля на подолання суперечностей між вимогами державних документів і недостатньо ефективною реалізацією їх положень на практиці.

Виявлено низку негативних проявів і проблем, що перешкоджають ефективному формуванню правової культури як українського суспільства загалом, так і кожного його представника зокрема. Констатовано, що для їх подолання необхідно розробити комплексну систему заходів, спрямованих на підвищення правової культури студентства, формування в молодих людей чітких ціннісних настанов, високого ступеня правосвідомості, а відповідно, й почуття відповідальності за кожне прийняте рішення, що в цілому стає підґрунтям для успішного розвитку українського суспільства.

Зазначено, що правове виховання студентства в закладах вищої освіти має ґрунтуватись на таких принципах: гуманізму; загальнолюдських цінностей та ідеї побудови громадянського суспільства; принципах Конституції України; плюралізму ідеологій політичних партій та

суспільних організацій; філософсько-релігійної суспільної свідомості; взаємозв'язку та узгодженості правового виховання з сучасними державотворчими процесами в Україні; націєорієнтованості й патріотизму.

З метою ефективного формування правової культури студентства в межах освітнього процесу закладів вищої освіти доцільно упроваджувати до освітньо-професійних програм обов'язкові й вибіркові освітні компоненти циклу загальної і професійної підготовки. З-поміж форм організації освітнього процесу доцільно організовувати гостьові лекції, круглі столи, дебати, дискусії. Окрім того, доцільно активно залучати студентів до неформальної освіти у форматі проходження онлайн-курсів на різноманітних освітніх платформах, а також заохочувати здобувачів вищої освіти до формування правової культури в межах самоосвіти.

Ключові слова: правова культура, студентство, заклади вищої освіти, освітній процес, форми, методи.

The author of this article describes the forms and methods of forming the legal culture of students in Ukrainian higher education institutions at the end of the 20th – beginning of the 21st century.

In the process of research, it was stated that the need to form the legal culture of modern youth is declared in many international documents, which actualized the need for Ukrainian legislation to comply with the principles of international policy in this area. It is substantiated that today it is necessary to direct efforts to overcome the contradictions between the requirements of state documents and the insufficiently effective implementation of their provisions in practice.

A number of negative manifestations and problems have been identified that hinder the effective formation of the legal culture of both Ukrainian society as a whole and each of its representatives in particular. It was stated that in order to overcome them, it is necessary to develop a comprehensive system of measures aimed at improving the legal culture of students, forming in young people clear value guidelines, a high degree of legal awareness, and, accordingly, a sense of responsibility for each decision made, which in general becomes the basis for the successful development of Ukrainian society.

It is noted that the legal education of students in higher education institutions should be based on the following principles: humanism; universal human values and the idea of building a civil society; the principles of the Constitution of Ukraine; pluralism of ideologies of political parties and public organizations; philosophical and religious public consciousness; the interconnection and coherence of legal education with modern state-building processes in Ukraine; national orientation and patriotism.

In order to effectively form the legal culture of students within the educational process of higher education institutions, it is advisable to introduce mandatory and selective educational components of the general and professional training cycle into educational and professional programs. Among the forms of organizing the educational process, it is advisable to organize guest lectures, round tables, debates, discussions. In addition, it is advisable to actively involve students in informal education in the format of taking online courses on various educational platforms, as well as to encourage higher education applicants to form a legal culture within the framework of self-education.

Key words: legal culture, students, higher education institutions, educational process, forms, methods.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Запорукою розвитку правової держави в Україні, утвердження верховенства права в різноманітних сферах життя соціуму є високий рівень сформованості правової культури як українського суспільства загалом, так і кожного його громадянина зокрема. Від рівня активності, національної свідомості й освіченості громадян безпосередньо залежать перспективи модернізації суспільства та розвиток правового життя в нашій державі.

На міжнародному рівні упродовж попередніх кількох десятиліть ухвалено низку програмових документів, що безпосередньо чи опосередковано впливають на рівень сформованості правової культури молоді. З-поміж них варто згадати Всесвітню програму дій, яка стосується молоді, що була

розроблена в 1996 році, а упровадження її положень заплановане до 2000 року, а потім продовжено й надалі; Європейську хартію участі молоді в муніципальному та регіональному житті, прийняту в 1992 році; Молодіжну стратегію Європейського Союзу на 2010-2018 роки; Програму Європейського Союзу «Молодь у дії» на 2007-2013 роки тощо. Положення зазначених програм, хартій і концепцій, зважаючи на євроінтеграційні прагнення нашої держави, позначаються і на особливостях державної політики України у сфері формування правової культури населення, а зокрема молоді.

Відповідно, на сьогодні відбувається адаптація законодавства України до міжнародних норм і стандартів прав людини, а також гармонізація законодавства України

з нормативними актами Європейського Союзу. Проте водночас виникає суперечність між законодавчими й нормативно-правовими нормами й особливостями їхнього практичного втілення. Отже, актуальність дослідження обумовлена потребою в підвищенні рівня правової культури громадян як основи для побудови демократичної, соціальної та правової держави, а також необхідністю подолання суперечності між задекларованими в законодавчих і нормативно-правових документах гаслами та ідеями і станом їх утілення на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав підстави для висновку, що проблематика сутності правової культури, обґрунтування її змісту й структури, трансформації, що відбуваються під впливом історико-соціальних процесів, стали предметом уваги вчених різних галузей наукового пізнання, зокрема філософів, соціологів, психологів, педагогів, соціології права, антропології права, кримінології. Розробленню зазначеної теми присвячені праці О. Аграновської, М. Антонович, В. Ковальського, М. Козюбри, С. Максимова, П. Рабиновича, О. Ратінова, А. Семітко, О. Скакун та ін.

Дослідженнями питань формування правової культури молоді займаються такі вчені, як В. Оксамитний, М. Орзих, В. Пилипчук, Л. Рабинович, О. Скакун, А. Скуратівський, С. Сливка, І. Цвік, Н. Уханова, С. Береза та ін. Серед них чисельно переважають ті, які акцентують увагу на аналізі понятійних і структурних елементів правової культури як правового явища.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас в умовах внутрішньополітичної кризи й активізації зовнішньополітичних загроз актуалізується необхідність посиленої уваги до формування правової культури студентства, розроблення й упровадження дієвих форм, методів і засобів для подолання кризових проявів у досліджуваній сфері й підвищення загального рівня правової культури населення.

Мета статті – схарактеризувати форми й методи формування правової культури студентської молоді в закладах вищої освіти України наприкінці XX – на початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що тлумачення поняття «правова культура» зазначає суттєвих змін в умовах постійних трансформацій, які переживає громадянське суспільство. Оскільки обсяг публікації не дає змоги схарактеризувати зазначене поняття в повному обсязі, то обмежимося переліком тих основних підходів до

дослідження феномену правової культури, які окреслили О. Чебикін, В. Булгакова (Чебикін & Булгакова, 2019). Зокрема перший із них передбачає аналіз правової культури й розроблення шляхів до її формування на основі специфіки змісту її ознак та компонентів. У цьому значенні дослідники розглядають досліджуваний феномен як особливе соціальне явище, що охоплює всю сукупність найважливіших компонентів юридичної реальності, а також передбачає знання громадянином законодавства, усвідомлення змісту і спрямованості законів, формування поваги до них та активні дії, спрямовані на реалізацію положень законодавчих і нормативно-правових актів. Окрім того, вони наголошують на важливості єдності внутрішнього (настанови на особистісну цінність права) і зовнішнього (правомірної поведінки) аспектів (Чебикін & Булгакова, 2019). Вони наголошують, що правова культура є соціальним явищем, результатом функціональної взаємодії суб'єктів права, що забезпечує створення регулювальних еталонів поведінки у вигляді правових норм.

У контексті другого підходу правову культуру розглядають у межах визначення умов, які розкривають її особливості в різних видах діяльності особистості, зокрема професійної. У руслі третього підходу правова культура характеризується у віковому аспекті, як правова культура дитини, підлітка, молоді, людини похилого віку тощо.

Окрім того, у науковій літературі розрізняють правову культуру суспільства в цілому і правову культуру особи. Правова культура особи передбачає сформованість достатнього рівня правових знань, повагу особи до правових цінностей, високий рівень правосвідомості, а також усвідомлену необхідність та внутрішню переконаність у необхідності виконання приписів нормативно-правових актів у всіх без винятку життєвих ситуаціях (Брижко, 2023).

У цьому контексті варто зауважити, що правова культура молоді виявляється через правомірну поведінку суб'єкта, зокрема й у формі виконання, використання та дотримання правових норм у різних сферах життєдіяльності суспільства, а також створення правових засад функціонування та розвитку інклюзивного середовища в закладах освіти. Звичайно, рівень правової культури молоді впливає на схильність молоді до правопорушень та проявів деструктивної чи навіть агресивної поведінки.

Н. Уханова визначає чинники, які негативно впливають на формування рівня правової культури молоді в Україні, зокрема:

недосконалість законодавства, декларативність його положень і приписів; низький рівень якості роботи правоохоронних органів та посадових осіб, недостатньо високий рівень правотворчої та правозастосовної діяльності; недотримання на практиці принципів «закон – один для всіх» та «невідворотність покарання»; економічні проблеми, що взаємопов'язані з проблемами корупції й некомпетентності влади; відсутність ефективних правових механізмів для протидії порушенням прав і свобод людини в медіа; обмеження можливостей судового захисту честі, гідності та приватності громадян; недостатність засобів для правового виховання молоді з боку державних органів тощо (Уханова, 2019). Очевидно, що зазначені проблеми потребують негайного розв'язання на загальнодержавному рівні з метою ефективного формування правової культури соціуму загалом і окремої особистості зокрема.

Водночас необхідно визнати, що проблеми в досліджуваній сфері існують не лише на державному й суспільному рівнях, але й на рівні світогляду й поведінки окремої особистості. Зокрема дослідники виділяють такі проблеми, що потребують реагування й розв'язання: відсутність інтересу у молодих людей до права, зневага до закону та суду, розчарування у владі, у справедливості правових інститутів, формування відчуттів безнадії щодо майбутнього, зневіри у власних силах, можливості змінити ситуацію в країні на краще, що виражається через небажання молоді брати участь в політичному та соціальному житті країни (Уханова, 2019). У цьому контексті варто зауважити, що правова культура особистості як конкретного носія певної культури суспільства визначається рівнем її соціалізації, ступенем засвоєння та використання нею правових положень. Отже, вона потребує цілеспрямованого формування, передусім у межах освітнього процесу закладів вищої освіти.

З цього приводу наголосимо, що правове виховання студентства в закладах вищої освіти на сучасному етапі має ґрунтуватись на нових світоглядних засадах – принципах, з-поміж яких варто згадати такі: принцип гуманізму; загальнолюдських цінностей та ідеї побудови громадянського суспільства; принципи Конституції України; плюралізму ідеологій політичних партій та суспільних організацій; філософсько-релігійної суспільної свідомості, позитивного досвіду християнської релігії у вихованні поваги до іншої людини; взаємозв'язку та узгодженості правового виховання з сучасними державотворчими процесами в

Україні; націєорієнтованості й патріотизму (Матвеева, 2014).

Як було визначено в попередніх публікаціях (Брижко, 2023), основними завданнями правового виховання студентів в умовах сучасного закладу вищої освіти є: 1) виховання високої громадянськості, формування гуманістичного світогляду; 2) формування свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством та державою; 3) формування глибокої поваги до законів і правил людського співжиття; 4) формування високої правосвідомості та правової культури; 5) формування готовності дотримуватися законів та вимог Конституції України.

Відповідно, як стверджує І. Шаравара, основним засобом правового виховання на сучасному етапі є правова пропаганда (Шаравара, 2015). Погоджуючись із дослідницею, зазначимо, що це можна реалізовувати в межах обов'язкових і вибіркових освітніх компонентів, що входять до циклів загальної і професійної підготовки майбутніх фахівців певної спеціальності. Наприклад, у 2024-2025 навчальному році в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка для здобувачів вищої освіти бакалаврського і магістерського рівнів викладаються такі навчальні дисципліни правознавчого спрямування: «Правове регулювання конфліктів і захист медіа», «Правознавство», «Вибірчі системи та виборчий процес» (філологічний факультет), «Сімейне право», «Соціально-виховна робота в громаді», «Тренінг формування толерантності», «Демократія: від теорії до практики» (Навчально-науковий інститут психології та соціальної роботи), «Правові основи захисту пам'яток», «Історія держави і права», «Конфліктологія», «Судові та правоохоронні органи» (Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського). Наведений перелік свідчить про цілеспрямовану роботу професорсько-викладацького складу університету з формування правової культури здобувачів вищої освіти.

Ефективною формою вважаємо організацію гостьових лекцій і тренінгів, медіаторами на яких можуть бути науковці в галузі юриспруденції, юристи-практики, громадські діячі, лідери української громадської думки тощо. Зокрема в 2024-2025 навчальному році в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка для здобувачів вищої освіти 28 листопада 2024 року було організовано захід, у межах якого було презентовано результати дослідження «Індекс білорусько-українських відносин»,

яке проводилось спільно білорусько-українською групою експертів за підтримки Free Belarus Center та Фонду імені Фрідріха Науманна. З-поміж спікерів заходу були український політолог Євген Магда та білоруський аналітик Андрій Єгоров, політичний аналітик. Вони проаналізували ключові напрями співпраці між державами (політику, безпеку, економіку, культуру та відносини між суспільствами) й наголосили на шляхах зміцнення двосторонніх зв'язків, які будуть корисні як для української, так і для білоруської сторін, зацікавлених у побудові демократичного та стабільного регіону.

Окрім того, 31 січня 2025 року Регіональним хабом Інституту масової інформації «Медіабаза Чернігів» у партнерстві з ГО «Чернігівський громадський комітет захисту прав людини» було організовано тренінг «Захист свободи слова та права медійників в умовах війни». Спікером був медіаюрист Олександр Бурмагін, який розказав, як медійникам і медійницям захищати свої права та що робити у ситуації протиправних посягань на професійну журналістську діяльність. Варто зазначити, що ці та інші подібні заходи викликали інтерес не лише у майбутніх журналістів чи політологів, а і в студентів інших спеціальностей (оголошення про заходи розміщувалися на сайті університету й сторінках у соціальних мережах), що засвічує їхню небайдужість до проблем розбудови громадянського суспільства в Україні, а також захисту громадянами своїх прав в умовах російсько-української війни.

І. Шаравара (Шаравара, 2015) серед форм і методів формування правової культури в студентства називає також такі: бесіди, консультації; видання популярних книг, брошур; проведення круглих столів; виступи у пресі, на радіо та телебаченні; відповіді на запитання слухачів і читачів; правове навчання або правова освіта; викладання основ права на різних курсах, зборах; юридична практика, повсякденний досвід (участь у судових процесах); укладання різних угод, користування послугами адвоката, правоохоронна діяльність; самоосвіта (власне засвоєння та осмислення правових явищ, навколишньої правової реальності, самостійне вивчення законодавства, наукової літератури, спілкування з оточуючими). Серед засобів пропаганди правових знань студентів дослідниця називає пресу, телебачення, Інтернет, радіомовлення, літературу, мистецтво, кіно, засоби агітації тощо (Шаравара, 2015). Погожуючись із дослідницею, наголосимо

також на важливості неформальної освіти, яку можна реалізувати шляхом проходження онлайн-курсів на освітніх платформах Edera і Prometheus, зокрема: «Основи правосуддя, дружнього до дитини», «Усе, що треба знати для забезпечення прав підлітків в Україні», «Права людини в освітньому просторі», «Виконавче провадження: поглиблений курс» тощо. Результати неформальної освіти можуть бути зараховані здобувачам освіти в межах певного освітнього компонента, відповідно до умов, окреслених у робочій програмі чи силабусі з навчальної дисципліни. Отже, активізувати процес формування правової культури здобувачів вищої освіти можна шляхом відбору й застосування оптимального методичного інструментарію в межах освітнього процесу закладів вищої освіти.

Висновки. У процесі дослідження констатовано, що необхідність формування правової культури сучасної молоді зумовлена вимогами сучасного соціуму, а також євроінтеграційними прагненнями нашої держави. Водночас виявлено низку негативних проявів і проблем, що перешкоджають ефективному формуванню правової культури як українського суспільства загалом, так і кожного його представника зокрема. Констатовано, що для їх подолання необхідно розробити комплексну систему заходів, спрямованих на підвищення правової культури студентства, формування в молодих людей чітких ціннісних настанов, високого ступеня правосвідомості, а відповідно, й почуття відповідальності за кожне прийняте рішення, що в цілому стає підґрунтям для успішного розвитку українського суспільства. У контексті освітнього процесу закладів вищої освіти з метою формування правової культури студентства доцільно упроваджувати до освітньо-професійних програм обов'язкові і вибіркові освітні компоненти циклу загальної і професійної підготовки. З-поміж форм організації освітнього процесу доцільно організовувати гостьові лекції, круглі столи, дебати, дискусії. Окрім того, варто активно залучати студентів до неформальної освіти у форматі проходження онлайн-курсів на різноманітних освітніх платформах, а також заохочувати здобувачів вищої освіти до формування правової культури в межах самоосвіти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в детальному описі окремих заходів, спрямованих на формування правової культури студентства в межах освітнього процесу в закладах вищої освіти.

REFERENCES/ЛІТЕРАТУРА

1. Bryzhko M. (2023). Pravova kultura molodi: definitiinyi analiz. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka*, 22(178): 78-86. [Брижко М. (2023). Правова культура молоді: дефініційний аналіз. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 22(178): 78-86].
2. Volkova NP. (2001). Pedahohika: posib. dlia stud. vyshchych navchalnykh zakladiv. Kyiv: Akademiia: 576. [Волкова НП. (2001). Педагогіка: посіб. для студ. вищих навчальних закладів. Київ: Академія: 576].
3. Haluzynskiy V, Yevtukh M. (1995). Osnovy pedahohiky i psykholohii vyshchoi shkoly v Ukraini: navch.posib. Kyiv: INTEL: 168. [Галузинський В, Євтух М. (1995). Основи педагогіки і психології вищої школи в Україні: навч.посіб. Київ: ІНТЕЛ: 168].
4. Matveeva LH. (2014). Problemy formuvannia pravovoi kultury tranzitivnoho suspilstva. *Pivdenno-ukrainskyi pravnychiy chasopys*, 4: 71-75. [Матвеева ЛГ. (2014). Проблеми формування правової культури транзитивного суспільства. *Південноукраїнський правничий часопис*, 4: 71-75].
5. Ukhanova N. (2019). Pravova kultura molodi v Ukraini. *Informatsiia i pravo*, 2: 156-166. [Уханова Н. (2019). Правова культура молоді в Україні. *Інформація і право*, 2: 156-166].
6. Chebykin OYa, Bulhakova VO. (2019). Psykholohichni osnovy pravovoi kultury ta umovy yii korehuvannia: monohrafiia. Odesa: TOV «Leradruk»: 162. [Чебикин ОЯ, Булгакова ВО. (2019). Психологічні основи правової культури та умови її корегування: монографія. Одеса: ТОВ «Лерадрук»: 162].
7. Sharavara I. (2015). Pravova svidomist ta pravova kultura v Ukraini: problemy yikh formuvannia. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia ta praktyka*, 1: 9-13. [Шаравара І. (2015). Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*, 1: 9-13].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2025

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Світлана ГРИЩЕНКО

Михайло Валентинович БРИЖКО

ORCID 0009-0005-5919-887X

Аспірант кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних дисциплін,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
(Чернігів, Україна)

E-mail: mr.bryzhko@gmail.com

Mykhailo BRYZHKO

ORCID 0009-0005-5919-887X

Postgraduate Student at the Department of Pedagogy
and Methodology of Teaching
History and Social Sciences,
T. H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: mr.bryzhko@gmail.com